Jako doma –
Homelike, o. p. s.
Praha 2015

Nemám domov, ale mám svůj hlas

Vydává Jako doma – Homelike, o. p. s. ve spolupráci
s Platformou pro sociální bydlení v rámci projektu
Diskutujeme: o čem se zatím v oblasti bezdomovectví nemluví.

Tento projekt je financován Friedrich-Ebert-Stiftung.

Vydává: Jako doma – Homelike, o. p. s. v roce 2015
Text: Vlasta Stulíková

Jazyková korektura: Kateřina Skokanová

Jako doma – Homelike, o. p. s.
Sídlo: Holečkova 63, 150 00 Praha 5
Kancelář: Vinohradská 146, 130 00 Praha 3
Česká republika
info@jakodoma.org
http://jakodoma.org

ISBN 978-80-905743-1-1

OBSAH

Úvod — **3**

Nemám kde bydlet, ale nejsem „bezdomovec“ — **4**

Ke kořenům sociální práce — **7**

Jak překročit práh azylového domu — **11**

Poprvé venku: mladí lidé bez domova a squatting — **14**

Bydlení je právo! Jak si ho ale vymoci? — **17**

ÚVOD

Text, který se vám dostává do rukou, je výstupem z projektu *Diskutujeme: o čem se zatím v oblasti bezdomovectví nemluví* realizovaného obecně prospěšnou společností Jako doma – Homelike ve spolupráci s Platformou pro sociální bydlení a Friedrich-Ebert-Stiftung.

Na začátku března 2014 jsme odstartovali pravidelná měsíční diskuzní setkávání nad tématy, která se pojí s bezdomovectvím a o nichž se příliš nemluví, nebo se na ně nabalují stále se opakující stereotypy o nezodpovědnosti, alkoholu a osobním selhání člověka bez domova. K těmto tématům jsme chtěli přistoupit nově, kriticky a radikálně, a především jsme chtěli zapojit ty, kteří mají s diskutovanými problémy největší zkušenosti, tedy lidi bez domova. Během diskuzí jsme kladli důraz na bezdomovectví žen, které se od toho mužského v mnohém liší. Sociální služby a koncepce řešení problematiky bezdomovectví v České republice však ženské potřeby málo zohledňují. Během šesti navazujících setkání se ustálila pravidelně docházející skupinka diskutujících s domovem i bez něj, přičemž lidi bez domova zastupovaly převážně aktivní ženy. Postupně jsme se věnovali definici bezdomovectví (aneb jak mluvit a psát o lidech bez domova), kritické a radikální sociální práci, různým formám dočasného ubytování, prosazování sociálního bydlení a v neposlední řadě i aktivismu lidí bez domova. Z každého našeho setkání vzešel článek shrnující průběh diskuze a přinášející několik tipů pro praxi v sociálních službách, pro tvorbu politik bydlení i pro aktivismus.

Diskuzní běh v listopadu ukončilo participativní setkání aktivních skupin lidí bez domova. Slovo „participace“ se stalo v posledních letech oblíbenou mantrou projektových žádostí, zní z úst politiků, sociálních pracovníků, výzkumníků i některých aktivistů. „Co to ale znamená?“ ptali se diskutující při přípravě závěrečného setkání. Nakonec jsme se dobrali nejpříhodnější odpovědi: „Je to vlastně to, o co se spolu snažíme, zkrátka že děláme věci společně.“ Věříme, že se nám podařilo toto heslo naplnit a vytvořit tak společné tvůrčí prostředí, kde mohly zaznít hlasy, které ve veřejném prostoru většinou zanikají. Uspořádali jsme setkání několika aktivních skupin lidí bez domova, které měly příležitost vzájemně sdílet svoje zkušenosti a poznatky. Na tuto spolupráci bychom v budoucnu rádi navázali.

Následující text byl vytvořen za spolupráce ve formě příspěvků, komentářů a připomínek diskutujících a skupin, které se zúčastnily našeho závěrečného setkání. Všem těmto lidem bychom chtěli poděkovat za úsilí, které do společné práce vložili. Text je členěn do tematických celků, které se v průběhu našeho setkávání vynořily. Shrnuje současnou situaci z pohledu zúčastněných v jednotlivých diskutovaných oblastech a přináší doporučení, co změnit a jak konkrétně zapojit osoby bez domova do prosazování jejich práv.

NEMÁM KDE BYDLET, ALE NEJSEM „BEZDOMOVEC“

V médiích, na univerzitách, v sociálních službách i na dalších místech se běžně pracuje s pojmem „bezdomovec“, který označuje skupinu lidí potýkajících se s bytovou nouzí, o jejichž životě byla sepsána řada odborných textů, strategických dokumentů i reportáží. Tyto texty jako by hovořily o zvláštním živočišném druhu: jeho typickým představitelem je postarší zarostlý muž v šusťákové bundě a nakřivo posazené čepici, který popíjí krabicové víno na lavičce. S pojmem „bezdomovec“ pracuje také *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*[1].

Slovo „bezdomovec“ je však nepřijatelné pro mnohé lidi, kteří prošli či aktuálně procházejí zkušeností bezdomovectví. Nedokážou se s ním ztotožnit nejen proto, že nejsou muži, že neposedávají na lavičce a že nenosí čepici, ale hlavně z důvodu existence řady negativních stereotypů, které se na toto slovo nalepily. Přesto je „bezdomovec“ nebo „bezďák“ tak zakořeněným pojmem, že se jím i samotní lidé žijící na ulici ironicky označují.

Na slovech záleží! Pokud chceme spolupracovat s lidmi bez domova, měnit jejich obraz v očích médií a veřejnosti, vymýšlet s nimi řešení jejich situace, pak je musíme nazývat takovými jmény, se kterými se mohou sami ztotožnit. Používání pojmu bezdomovec, který „spolkne“ muže, ženy, děti i mladé dospělé s různými příběhy, odlidšťuje. Umožňuje, abychom tyto osoby nemuseli brát jako sobě rovné. Umožňuje, abychom je vnímali jako jiný živočišný druh, který nás ohrožuje. Když totiž mluvíme o někom jako o bezdomovci, představíme si špinavé zarostlé individuum, které spí opilé na lavičce. Je to bytost, která s námi nemá nic společného. Jeho život je nám vzdálený, jeho problémy nás nemusí zajímat, jeho existence nás může maximálně obtěžovat. Jeden je jako druhý. Bezdomovec jako bezdomovec.

Proč na slovech záleží?

Můžeme slyšet názor, že řešení jazyka je zbytečné, protože jádrem problému je přece nedostatek dostupného bydlení pro všechny. Souhlasíme s tím, že zoufalý nedostatek dostupného bydlení je nejzásadnějším problémem, jeho řešení by ale mělo jít ruku v ruce se změnou pohledu na bezdomovectví, které se projevuje mimo jiné i změnou používaného jazyka.

Pojmy, které staví do popředí člověka a z bezdomovectví tvoří popis jeho situace – jako například: „osoba bez domova“, „žena bez domova“, „rodina bez domova“, „člověk v obtížné bytové situaci“ – cizí vzdálené bytosti polidšťuje. Zjišťujeme, že bezdomovec může být i žena, že třeba ještě není na ulici, ale žije v nejistých podmínkách. Že je to člověk jako my a nad jeho problémy nelze jen tak mávnout rukou.

Na obrázcích záleží také! Copak novináři a televizní reportéři nemají jiné fotografie, jiný záběr než otrhaného spícího muže na lavičce? Obrazy se vrývají do mysli stejně jasně jako slova, i snímky by měly stav bezdomovectví polidšťovat tím, že ukážou jeho různé podoby. Na ulici velkou řadu lidí bez domova nepoznáte, protože vypadají nenápadně, jsou oblečeni stejně jako ostatní.

1 – http://www.mpsv.cz/files/clanky/16157/koncepce.pdf

Doporučení pro praxi:

- Pokud chceme spolupracovat s osobami, které procházejí či v minulosti prošly zkušeností bezdomovectví, musíme je pojmenovat tak, aby se s pojmy mohly ztotožnit a aby se cítily důstojně.

- Není možné používat dvojí slovník, mluvit k lidem bez domova jedním způsobem a druhým o nich psát. Spolupráce s lidmi bez domova nekončí provedením rozhovoru, vyplněním dotazníku nebo uskutečněním hodnoticí schůzky. Je potřeba nemluvit o nich jako o „bezdomovcích“ za jejich zády, nepsat o nich jako o „bezdomovcích“ v odborných textech či novinových článcích.

- Změna v používaných pojmech umožní zahrnout i ty lidi, kteří nežijí přímo na ulici (dosud se používá termín „skryté bezdomovectví“) a kteří by sami sebe jako „bezdomovce“ v drtivé většině případů neoznačili. Můžeme mluvit například o osobě v nejisté bytové situaci, v bytové nouzi a podobně. Změna pojmů umožňuje pokrýt celou šířku problému bezdomovectví. Navíc lidem ve složité sociální situaci umožní využívat i jim určené služby, kterým by se jinak vyhýbali, protože se s pojmem bezdomovec neztotožňují: „Když se člověk nebude stydět, dojde si pro pomoc snáze.“

- Přístup k bezdomovectví se vyvíjí: od jeho vnímání jakožto problému jednotlivců, kteří selhali a jimž mají pomoci sociální služby, k vnímání bezdomovectví jako problému nedostatku dostupného bydlení. Změna používaných názvů tento posun ve vnímání podtrhuje. „Bezdomovec“ jako diagnóza, nemoc, případ pro sociální práci je nahrazen pojmem osoba bez domova, která potřebuje především získat bydlení.

- Je alarmující, že pojem „bezdomovec“ stále používají sociální pracovníci a další odborníci. Ke změně používaných pojmů již došlo v řadě oblastí (např. u osob s hendikepy, o nichž už se nemluví jako o „postižených“). Proč by problematika lidí bez domova měla zůstat vyjmuta ze změn ve směru „nejdřív člověk, potom diagnóza“?

- Je důležité zohlednit ženské bezdomovectví. Není možné používat univerzální mužský rod tam, kde se bavíme o ženách a jejich specifických problémech. Výhradní používání mužského rodu dělá problémy žen neviditelnými.

Zprávy z ulice, anebo obraz v médiích

Je nesporné, že důležitý podíl na vytváření obrazu bezdomovectví patří médiím. Ženy bez domova z organizace Jako doma mají s rozhovory s novináři již řadu zkušeností.

Jak by měla média mluvit a psát o bezdomovectví?

Předně, jak již bylo zdůrazněno, by neměla hovořit o „bezdomovcích“, ale o osobách bez domova, a také pořídit nové obrázky, které nahradí pána spícího na lavičce.

Změny pohledu na bezdomovectví lze dosáhnout také prostřednictvím výběru témat, s nimiž se v médiích pojí. Je důležité nezmiňovat bezdomovectví pouze v souvislosti s negativními jevy, jako jsou kriminalita, žebrání či alkoholismus. Každý zloděj nebo alkoholik přece není bez domova, naopak, největší zloději často vlastní velké majetky. Ne každý člověk bez domova je automaticky kriminálník. Nestačí také romantické příběhy o jednotlivcích, kteří se snaží zlepšit svoji situaci, kteří zachránili dítě z popelnice a podobně. Bezdomovectví není problém jednotlivce, který měl smůlu nebo se někdy v životě špatně zachoval. Je to problém celé společnosti, nedostatku cenově dostupného bydlení pro všechny, a právě nedostatek bydlení by se měl stát pro média tématem. Média věnují jen malou pozornost každodennímu životu lidí bez domova. Pokud by se jím zabývala, zjistila by, že velká část lidí bez domova má běžné denní starosti jako každý jiný: chodí do práce, vaří si, uklízí, baví se, ale v mnohem složitějších podmínkách, než mají bydlící.

Na začátku společných setkání, před pořízením rozhovoru, před sepsáním společného textu je důležité domluvit se se všemi účastníky na tom, jak se budeme vzájemně oslovovat, co je pro všechny přijatelné a důstojné. Zároveň však musí respektovat právo lidí bez domova na soukromí. Nefotit a nenatáčet bez svolení, v nevhodných chvílích. Není zrovna dvakrát férové přepadat lidi při jejich soukromých aktivitách, byť se odehrávají venku, protože do domovů s kamerou přes zamčené dveře také nikdo nevstoupí. Lidem na ulici však dveře chybí.

Je důležité vytvořit pro lidi bez domova mediální prostor. Maďarská organizace Město pro všechny kupříkladu provozuje vlastní rozhlasovou stanici. Prostor lze poskytnout i jinak – zapůjčením/darováním kamery, fotoaparátu, vytvořením blogu, který spravují lidé bez domova, a podobně.

KE KOŘENŮM SOCIÁLNÍ PRÁCE

Oblastí, které se přímo dotýkají životů lidí bez domova a kde by bylo potřeba zapracovat na tom, aby byl slyšet jejich hlas a aby mohli prosazovat svá práva, je celá řada. Jednou z klíčových jsou sociální služby.

Z úst žen bez domova, které spolupracují s organizací Jako doma, ale i z úst členů a členek dalších skupin, kteří se účastnili diskuzí či závěrečného setkání, často slýcháme mnoho stížností na fungování sociálních služeb a chování sociálních pracovníků. Kde se stal problém? Proč se ze sociálního pracovníka v očích lidí bez domova stává „policajt“? Proč se lidem v nouzi dostává namísto pomocné ruky jen té kárající? Situace však není černobílá a negativní zkušenosti doplňují opačné příběhy – o spolupráci a pomoci. Co hraje roli v tom, jestli je sociální práce odvedena dobře, nebo naopak špatně? Osobní sympatie, špatné nebo dobré dny, ale především podmínky, v nichž je sociální práce praktikována.

Především je potřeba zamyslet se nad tím, jestli v současných podmínkách lze dělat sociální práci, která by lidem bez domova poskytovala skutečně to, co potřebují a o co stojí. Sociální služby totiž trpí celou řadou neduhů, mezi něž patří:

- nedostatek prostoru a zázemí, kde lze sociální práci vykonávat, nedostatek sociálních pracovníků;
- nedostatek peněz v sociálních službách a obrovská administrativní zátěž při vykazování činnosti sociálních pracovníků;
- nedostatek nástrojů k řešení problémů lidí na ulici – sociální pracovníci nemají byty, které lidem nabídnout, pouze několik málo míst v azylových domech;
- nekomplexnost služeb – pobytové služby na sebe nenavazují, neexistují návazné služby pro lidi, kteří opustí azylový dům, chybějící sociální bydlení suplují ubytovny;
- nedostatek služeb pro ženy bez domova nebo páry;
- omezený prostor k svobodnému rozhodování sociálních pracovníků – je nutné neustále se přizpůsobovat nepružným pravidlům vedení organizace, vyhovět administrativním požadavkům na úkor kvality sociální práce;
- lidé bez domova jsou často v pozici pasivních příjemců služeb. Nejsou využívány jejich zkušenosti a kompetence – přitom by někteří z nich měli zájem zapojit se do pomoci dalším lidem bez domova;
- nedostatečná školní příprava – systém vzdělávání sociálních pracovníků často pohřbívá kritické myšlení.

Tyto nedostatky brání sociálním pracovníkům v tom, aby mohli začít s problémy lidí bez domova tak říkajíc od lesa, aby hledali jejich kořeny. Slovo *radikální*, kterým se tento přístup k sociální práci někdy označuje, vychází ze slova radix, kořen. Kořeny problémů nemají původ pouze v osobnosti člověka bez domova, ale v celkovém nastavení sociálního a ekonomického systému, v němž „plavou“ jak lidé bez domova, tak sociální pracovníci. Sociální pracovník v kritickém a radikálním pojetí nestojí někde nad společností, aby mohl posuzovat situaci lidí z vnějšku, nýbrž uvnitř dění.

Během diskuzí jsme společně našli čtyři hlavní principy, kolem kterých se jiná, kritická a radikální, sociální práce točí. V prvé řadě by mělo jít o oboustranný proces, měli bychom dělat věci spolu. Na problému tedy sociální pracovník s člověkem bez domova spolupracuje, neservíruje pouze hotová řešení a soudy. Takový způsob práce nemůže fungovat za podmínek, ve kterých má jeden výraznou mocenskou převahu nad druhým a nepracuje s ní. Proto se stalo druhým diskutovaným principem to, že „nikdo nikoho neřídí“. Nedílnou součástí sociální práce, která pouze nehasí malé i velké ohně, ale též hledá, kdo či co je založilo, je kritika společnosti. Sociální pracovník veřejně vystupuje v zájmu těch, kteří se na něho obracejí s žádostí o pomoc, a zároveň jim pomáhá k sebevyjádření. V případě zájmu pomáhá lidem bez domova v aktivním zapojení se do procesu sociální práce. Posledním krokem na cestě k jiné sociální práci je pak společná akce, která může nabýt nejrůznějších podob: od demonstrace přes společné vaření až ke konferenci.

Doporučení pro praxi:

1. Spolupracovat (= dělat věci spolu). Lidé bez domova by měli být zapojeni do celého procesu sociální práce jako partneři sociálních pracovníků, nikoli zůstávat v pozici pasivních příjemců pomoci.

2. Řídit proces služby, ale nebýt nadřízený. Lidé bez domova často cítí, že stojí vůči sociálním pracovníkům v podřízeném postavení. Radikální sociální práce se nevzdává vedení případu, to by však mělo probíhat na základě spolupráce, kde se cítí osoba bez domova respektována. Nezneužívá moc, naopak ji kreativně využívá ve prospěch znevýhodněných.

3. Uvědomit si vlastní pozici. Pokud sociální pracovníci odvádějí svoji práci špatně, není to nutně v důsledku zlé vůle nebo neschopnosti. Velkou roli hrají vnější faktory: stres z přetížení, nedostatek financí atd. – sami sociální pracovníci se často nacházejí v sociálně obtížné pozici.

4. Z předchozího bodu vyplývá, že je nutné nehledat problémy jen u uživatelů sociálních služeb, nebo naopak z pozice lidí bez domova u sociálních pracovníků, ale pustit se do kritiky stávajícího systému. Ten je největším producentem sociálních problémů.

5. Pracovat citlivě s otázkou moci a hranic vztahu sociálního pracovníka a člověka bez domova. Na jednu stranu se sociální pracovník snaží člověka bez domova zplnomocnit, na druhou stranu by ho neměl vystavovat nebezpečným situacím.

6. Pokud se sociální pracovník rozhodne zapojit člověka bez domova do aktivismu (a my toto rozhodnutí vítáme), při společné akci (např. demonstraci) si musí uvědomit, jaká rizika taková činnost nese pro něj a pro osobu bez stálého bydlení, tato rizika je dobré společně předem probrat a připravit osobu bez domova na řešení možných nastalých situací.

„Teréňačky“ bez domova

Kdo je větším expertem na bezdomovectví než ti, kteří jím sami procházejí nebo prošli v minulosti?

Jednou z nás budou terénní sociální pracovnice

Ženy bez domova, které se potkávají v organizaci Jako doma, chtějí pomáhat dalším ženám bez domova při zajištění základních potřeb. Proto Jako doma spolupracuje se čtyřmi „teréňačkami“. Jak tato spolupráce funguje a proč se k tomu „teréňačky“ rozhodly, najdete ve výpovědi dvou z nich[2].

Eva Kundrátová: Jak jsem se stala „teréňačkou“?

Nápad vznikl na začátku mé bezdomovecké kariéry. Po pár týdnech navštěvování služeb Naděje a jiných jsem si začala pohrávat s myšlenkou, že bych chtěla nějakým způsobem vrátit to, co mně bylo poskytnuto. Abych přispěla finančním obnosem, na to nemám, tak mě napadlo dát do placu sama sebe. Začala jsem zjišťovat podrobnosti, kontakty. Když se mi povedlo po úmorných devíti měsících převézt papíry na pracák a sociálku do Prahy, sehnala jsem si dvě agentury, které se touto prací zabývají a zajišťují školení a praxi.

Dorazila jsem na pracovní úřad s nadějí, že paní sociální pracovnice ocení moji snahu shánět si práci sama, ale ouha, smetla mně to ze stolu a místo toho mi nabídla práci uklízečky za 50 korun za hodinu se slovy, že to musím vzít za jakoukoliv cenu, jinak budu vyřazena. Tak jsem paní Ouřadovou předběhla a vyřadila se sama. Na práci jsem se šla sice zeptat a podívat, ale nenastoupila jsem.

Já chci pomáhat lidem v nouzi. Myslím si, že v terénu by měli pracovat lidi, které tato práce baví, chtějí se s lidmi potkávat, pomáhat jim a podporovat je. Tím, že si bezdomovectvím sami prošli nebo ještě procházejí, znají jeho problematiku, vědí, kam se obrátit o pomoc, o radu. Vědí, kde se najíst, kde se vykoupat, kde sehnat čisté prádlo. Spousta úřednic v kancelářích o tomto nemá ani ponětí. Ne vždycky odpovídá realitě to, co mají napsáno v papírech a v manuálu. Děvčata, která založila organizaci Jako doma, nám nabídla možnost si takový kurz udělat a pracovat jako terénní pracovnice pro organizaci. Přihlásilo se nás více, ale prošly jsme pohovorem a byly jsme vybrány čtyři.

Od března jsme to rozjely. Chodíme mezi lidičky, rozdáváme letáčky, nabízíme pomoc při řešení jejich problémů. Poskytujeme nejen radu, doprovod na úřady, ale především podporu, že tady ženy bez domova nejsou samy na řešení tak těžkých úkolů. Samozřejmě se musíme i nadále učit a vzdělávat a v tom nám velice pomáhá náš konzultant Matthias. Již máme pár „klientek“, které se na nás obrátily pro pomoc a radu. Práce mě moc baví, mám radost, když vidím, že „klientky“ září štěstím, že se něco podařilo vyřešit a jim to usnadnilo život a mohou se zase o kousíček blíž posunout ke svému snu a vrátit se zpátky do společnosti běžných lidí. Jejich radost mně dobíjí baterky.

2 – Pomoc a podpora ženám bez domova od žen bez domova není sociální službou, jde o vzájemnou konzultaci a podporu. „Teréňačky“ organizace Jako doma se vzdělávají a chystají se „dobrovolničit“ u jiných organizací, které sociální služby poskytují.

Zuzana Kříčková: Jak funguje terénní pracovnice organizace Jako doma?

Asi od března se rozjel projekt neziskové organizace Jako doma s názvem „terénní pracovnice“. Celé se to odvíjelo od myšlenky, proč nezúročit praxi z ulice, nás, lidí bez domova. Prošly jsme přijímacím pohovorem, následoval seminář na téma „oběti, násilí, právo a sociální práce“ od neziskové organizace In Iustitia a příští měsíc nás čeká rekvalifikační kurz „pečovatel a pracovník v sociálních službách“. Věřím, že když se skloubí praxe z ulice se znalostmi, kterým se postupem času naučíme, můžeme pomoci spoustě lidí.

V současné době pracujeme jako terénní pracovnice čtyři holky. A protože organizace Jako doma je genderově orientovaná, máme za cílovou skupinu ženy. Věříme, že jejich bezdomovectví je jiné, těžší, a i přesto je pomoci orientované na ženy u nás stále málo.

Přestože tento projekt je teprve v plenkách, máme již prvních pár žen, které už naši pomoc vyhledaly, a my se jejich problémům – zařízení občanského průkazu, doprovod, pomoc při hledání bydlení – pomalu, ale s úspěchem věnujeme. Jindy jsme v terénu oslovily pár žen, pozvaly je na některé naše aktivity a ony opravdu přišly.

A co máme v nejbližší době v plánu? Zapojit se do společného projektu organizací Jako doma a In Iustitia, kde budeme spolupracovat s pojízdnou sociálně-právní poradnou a nabízet služby poradny v azylových domech, na noclehárnách a denních centrech.

Já osobně jsem pro tuhle práci moc a moc nadšená, na ulici, jako žena, jsem si tolikrát zažila pravé peklo, a proto přispět alespoň trochou pomoci a pomáhat dalším ženám toto peklo obejít je jedním z mých malých snů.

Minulost už nezměním, ale můžu ji zúročit v budoucnu, tak jdem na to!

JAK PŘEKROČIT PRÁH AZYLOVÉHO DOMU

Červenou nití našeho povídání se stalo bydlení v různých podobách – od obývání opuštěných domů, přes azyl a ubytovnu až po výstavbu sociálních bytů. Koneckonců zastáváme názor, že bezdomovectví je právě a především problémem nedostatku kvalitního bydlení. Sociální služby se snaží různé náhrady sociálního bydlení poskytovat – jednou z variant jsou azylové domy.

Ze zkušeností diskutujících lidí bez domova vyplývá, že azylové domy často namísto názvem přislíbeného azylu žádný klid a pohodu nepřinášejí. Pobyt v nich se řídí řadou omezujících pravidel, která lze chápat, avšak lze se jim těžko přizpůsobit. Nejvíce omezujícím opatřením je krátká doba pobytu, která řadě lidí bez domova nestačí k tomu, aby si opatřili běžný tržní nájem. Od azylu ke komerčnímu bytu vede dlouhá cesta, již nelze ujít za půl roku. Zoufale chybí mezistupeň sociálního bydlení. Před dveřmi azylových domů však už teď čeká řada zájemců a zájemkyň a pro nedostatek jiných možností je udržován pevný (a někdy trestající) režim. Komerční bydlení je kvůli vysokým cenám nájmů velmi riskantní podnik, v němž chybí podpora.

Služby, které dohlížejí a trestají, nemohou být ze své podstaty účinné. Jak řekla jedna z účastnic diskuze, trestáme lidi za to samé, z čeho je chceme vytáhnout. Lidem bez stabilního zázemí předhazujeme to, že nemají pevný denní režim a nedokáží dodržovat jasně daná pravidla. Taková politika služeb nikam nevede. Naopak odstraňování bariér v podobě mříží a nesplnitelných pravidel se vyplácí. Azylový dům nemusí být malým vězením, ale naopak prvním bezpečným zázemím, kterého se lidem bez domova dostalo. V takovém případě je jeho existence nedocenitelná.

Proč zatím nemáme azylové domy, které poskytují bezpečí, podporu a pro někoho odrazový můstek do dalšího bydlení, i u nás? Je všechno vinou zlovolných českých sociálních pracovníků, jimž některé diskutující ženy bez domova nemohou přijít na jméno? Těžko, vždyť sami tito pracovníci nemají pevné pracovní zázemí a čelí nepřekročitelným bariérám. Existují bariéry malé a velké. Vlídný přístup, kreativní práce s pravidly a schopnost reagovat pružně – čehož jsou sociální pracovníci schopni – řadu z těchto bariér účinně odstraní. Zajistit však samostatné pokoje či byty od města je úkol, který vyžaduje soustavný tlak mnohem širší skupiny osob – aktivistů z řad lidí bez domova a s domovem, z různých sektorů, z řad lidí, kterým není lhostejná bytová politika.

Doporučení pro praxi:

1. Zázemí především – ze zahraniční zkušenosti je patrné, že lidé bez domova získávají větší šanci dostat se ze své situace v momentě, kdy mají vytvořeno bezpečné zázemí. Je důležité poskytnout spolehlivou střechu nad hlavou. Kdo bydlí, dokáže těžké situace zvládat lépe.

2. Domlouvat se na pravidlech – pravidla domu probírat s jeho obyvateli. Ve velké části azylových domů nemají jejich obyvatelé možnost ovlivnit domovní řád a pravidla služby.

3. Odstraňovat malé bariéry – řada omezujících pravidel azylových domů je vymáhána zbytečně. K tomu, aby se jejich obyvatelé cítili lépe, jsou potřeba často jen malé kroky v podobě změny chování zaměstnanců a zaměstnankyň.

4. Spojit se v bourání větších bariér – získat prostory pro samostatné pokoje či samostatné byty je úkol, který by neměl ležet pouze na bedrech už tak přetížených sociálních pracovníků a pracovnic. V tomto úkolu by se měli spojit lidé bez domova, odborníci i aktivisté.

5. Otevřít diskuzi mezi vedením, sociálními pracovníky a pracovnicemi a obyvatelkami (a obyvateli) o podmínkách, fungování a pravidlech v azylovém domě.

Připravit se na bydlení nebo rovnou bydlet? O přístupu „housing first“ a „housing ready“

Sociální bydlení zajišťuje domov lidem, kteří si nemohou dovolit platit tržní nájmy. Vyrovnává nedostatky bytového trhu tím, že umožňuje lidem přiměřený nájem, který se nemění ze dne na den, jasné podmínky a řádnou smlouvu. Sociální bydlení je neziskové – nejde o to na nájemníkovi vydělat, ale poskytnout mu stabilní zázemí. Jeho hlavním cílem je zvýšení dostupnosti bydlení pro lidi bez domova, nebo pro ty, kteří dosud žijí v nevyhovujících podmínkách.

Sociální bydlení v Česku zoufale chybí. Doufáme, že se podaří prosadit jeho vybudování. Tím však práce nekončí? Jak by mělo takové bydlení vypadat?

V českém prostředí se setkáváme s myšlenkou, že člověk bez domova ztratil pobytem na ulici nebo v nejistých bytových podmínkách schopnost samostatně bydlet. Z tohoto důvodu se nejeví jako moudré poskytnout mu sociální byt, aniž by prošel patřičnou přípravou, která spočívá v úspěšném absolvování „testu bydlení“. **Žadatel je ohodnocen podle své „připravenosti k bydlení“: pro někoho se hodí azylový dům, pro jiného ubytovna, jiný se musí nejprve naučit** dodržovat pravidla noclehárny.

Pokud žadatel splní veškeré nároky bydlení, které mu bylo přiděleno, může se posunout na vyšší stupeň. Cesta k samostatnému sociálnímu bytu je tedy trnitá a výběrová. Na jejím konci navíc nečeká nic, protože systém fungujícího sociálního bydlení u nás dosud nebyl vybudován.

Tomuto přístupu se říká „housing ready“ – tedy „přípravy k bydlení“. Vychází z toho, že osoba bez domova ztratila schopnost, kterou musí prostřednictvím pomoci sociálních služeb znovu získat.

Jiný přístup, „housing first“ – tedy bydlení především nebo bydlení na prvním místě, vidí situaci jinak. Lidé bez domova nejprve potřebují kvalitní sociální bydlení, které by jim poskytlo odrazový můstek k řešení dalších problémů. Bez stabilního zázemí není možné odrazit se ode dna. Tento přístup, k němuž se hlásíme, vidí bezdomovectví především jako problém nedostatku dostupného bydlení, nikoli jako osobní selhání.

POPRVÉ VENKU:
MLADÍ LIDÉ BEZ DOMOVA A SQUATTING

Představte si, že by vás přišel ve tři hodiny ráno navštívit příslušník policie, vyzval by vás, abyste vylezli z peřin či spacáku a postavili se na chodbu. Pak by vám důkladně prohrabal osobní věci a nakonec řekl, že se máte okamžitě odstěhovat. Teď. Hned. Představte si, že takovou situaci zažíváte každou druhou třetí noc.

Přesně takto vypadá život mnohých mladých lidí, kteří z nouze obývají opuštěné bytové i nebytové prostory. Tomuto způsobu využívání prázdných objektů se říká squatting. Squatting má mnoho tváří – máme ve zvyku ho spojovat s alternativní kulturou a politickým protestem, řada lidí ale také squattuje z pouhé nutnosti, protože chybí jiná alternativa bydlení. Obývání opuštěných objektů často volí právě mladí lidé bez domova (ale nejen oni).

Mladí lidé představují zvláště ohroženou skupinu osob bez domova. Ať už opustili ústavní zařízení, nebo nevyhovující rodinné podmínky, dostávají se do existenčních potíží v době, kdy řada jejich vrstevníků žije pod ochrannými křídly rodiny a školy (na niž je vázáno zdravotní pojištění a další sociální výhody). Bez úspor, pracovních zkušeností a vzdělání se mladí bez domova snadno dostanou do dluhové pasti, ze které není úniku, a tak jim nezbývá mnoho alternativ bydlení. Vzhledem k tomu, že se tito lidé dopouštějí nepovoleného vniknutí do cizího majetku, který následně užívají, jsou neustále objektem policejní štvanice. Přitom jde o budovy, které jsou dlouhodobě opuštěné, zanedbané a majitel se o ně nestará. Domy, které nikoho nezajímají do doby, než se je někdo pokusí využít k bydlení.

Slogan policejních složek „pomáhat a chránit“ se na mladé ohrožené lidi bez domova zjevně nevztahuje. I když existují výjimky a někteří policisté lidem bez domova pomáhají, valná většina je opakovaně pokutuje, vyhazuje z jejich obydlí, anebo jim dokonce zakazuje vstup do určitých částí města. Takzvaná „politika nulové tolerance“, jak se opatření, které umožní osobu vykázat například z Prahy 1, jmenuje, se stává oblíbeným nástrojem řady městských zastupitelstev. Násilí ze strany policie se opět netýká jen mladých, ale všech. Velká část lidí bez domova s ním má bohaté zkušenosti: rána obuškem přes nohy za to, že spíte ve stanu, či šikana na lavičce – to je denní chléb lidí bez domova bez ohledu na věk. Činnost policejních služeb navíc často přebírají soukromé agentury, jejichž zaměstnanci také nejdou pro ránu daleko.

Měl by tu však být někdo, kdo doopravdy pomáhá a chrání ve složité době, kdy se člověk teprve učí sám žít, kdy se formují jeho postoje ke světu. Tuto roli by na svých bedrech neměly nést pouze neziskové organizace, které strádají jak z nedostatku peněz, tak z nedostatku prostoru. Zázemí je nutné k nastartování samostatného života a tím, že ho stát a města neposkytují, posílají ke dnu řadu příslušníků mladé generace.

Doporučení pro praxi:

1. Vytvořit sociální bydlení – domy na půl cesty nestačí, je jich málo, jejich provoz leží na bedrech neziskových organizací a doba pobytu je omezená. Domy na půl cesty jsou navíc určeny především těm mladým lidem, kteří opouštějí ústavní výchovu. Pro ty, kteří odešli z těžkých rodinných podmínek, není místo. Nelze chtít po mladých lidech, aby úspěšně nastartovali samostatný život, pokud nemají žádné zázemí. V této oblasti vyvíjí politický tlak Platforma pro sociální bydlení, která sdružuje řadu organizací a jednotlivců a při svých jednáních začleňuje lidi bez domova.

2. Omezit výši požadované kauce – kauce představuje pro řadu lidí nepřekonatelnou bariéru pro získání bydlení. Než dojde k zavedení fungujícího systému sociálního bydlení, měl by se řešit tento problém. Nový občanský zákoník umožňuje majitelům požadovat až šestinásobek měsíčního nájemného. V řadě případů je pak problém získat tyto peníze zpět i přesto, že byt nebyl nájemcem poškozen.

3. Prosazovat taková opatření, která mladým lidem (a nejen jim!) pomohou z dluhové pasti.

4. Stop policejnímu násilí – je potřeba si uvědomit, že neustálé pokutování, vykazování a šikana mladých lidí nikam nevede. Problémy této skupiny se tímto přístupem pouze hromadí a vedou k hlubšímu sociálnímu vyloučení. Policie by měla (nejen) mladým bez domova pomáhat a také je chránit. V této oblasti by se měli příslušníci vzdělávat, získávat poznatky a informace od zkušených pracovníků s lidmi bez domova a podobně.

5. Pomoc namísto represe na squatech – v momentě, kdy nejsou dostupné žádné přijatelné náhrady za opuštěné domy, není na místě lidi trestat, když hledají, kde hlavu složit. Pro lidi, kterým ještě nebylo osmnáct, služby prakticky neexistují – pokud si dojdou pro pomoc, pracovník je nucen kontaktovat orgán sociálně-právní ochrany dětí. Mladí lidé se proto skrývají a nemají, kam jít přespat. V momentě, kdy se squatteři s majitelem nemovitosti dohodnou, měli by mít možnost uzavřít smlouvu o užívání a řešit otázku bezpečnosti objektu na přijatelné úrovni. Jednou z možností je dát domy do správy neziskových organizací, které pracují v oblasti bezdomovectví a měly by o tuto činnost zájem.

Zuzana Křičková: Squatting a na co si dát pozor

Samotný squatting můžeme rozdělit na ideu/myšlenku, styl života alternativně smýšlejících lidí, ale také na „z nouze ctnost“.

Prvním příkladem je třeba nedávno vyklizený squat Cibulka anebo „zatím“ fungující Autonomní sociální centrum Klinika v Jeseniově ulici na Žižkově.

Lidi bez domova ale bydlí v nespočtu squatů po celé Praze, o kterých veřejnost neví, nejsou viditelné ani veřejné a suplují lidem v těžké životní situaci domov. Často začíná vše již v mládí, kdy lidé opustí dětský domov nebo odcházejí pro neuspokojivou situaci (někdy i zažité násilí) z pravého domova, ale mladí lidé také mohou hledat dobrodružství, experimentovat s drogami a ještě netuší, kam je to dovede.

A jako na mladé, nové lidi bez domova (obzvláště ženy), je čeká na ulici nejen dobrodružství, ale i nebezpečí. Modelovou situací může být, že si mladá žena najde na ulici partnera a ten jí nabídne spolubydlení u sebe na squatu. Ze začátku to snad i klape, ale velmi často se stává, že se do vztahu vloudí násilí a obtěžování nejen od partnera, ale i od jeho kamarádů. Když se stěhujete na squat, je potřeba mít na paměti, s kým tam jste a kolik vás tam je, jaké si to tam uděláte, ale i jak se tam chováte. Častá rizika jsou: žádné nebo malé soukromí, krádeže věcí a v neposlední řadě častá návštěva „našich ochranitelů“ – policie. Ty vás neváhají vyhodit na mráz i uprostřed noci.

Pokud jste ovšem na ulici, mít alespoň squat jako „náhradní domov“ je to nejlepší, co vás mohlo potkat. Ale vždy si vybírejte, s kým se ubytujete a koho budete do svého „domova“ pouštět. Buďte obezřetní.

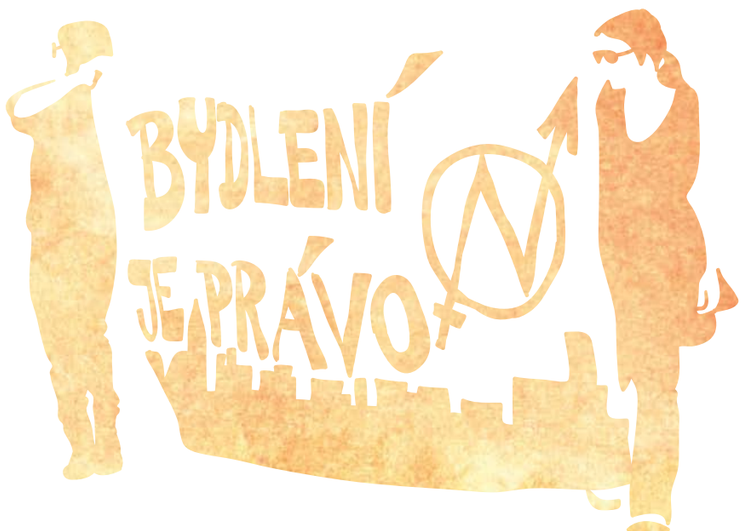

BYDLENÍ JE PRÁVO! JAK SI HO ALE VYMOCI?

Na zoufalý nedostatek důstojného a zároveň dostupného bydlení padla řeč během našich setkání mnohokrát. Jak si ale dostupné byty vymoci společnou akcí? Jakou úlohu by v této akci mohly hrát neziskové organizace, skupiny aktivních lidí a jednotlivců s domovem i bez něj?

Možností společné organizace za účelem prosazování dostupného bydlení se nabízí hned několik. Mluvili jsme společně o roli „graasroots hnutí“: takové „hnutí zdola“ je zpravidla výsledkem aktivity různě velkých skupin lidí, kteří se dali dohromady na základě společného názoru, zájmu či prožívané situace. Takovou situaci může představovat i zážitek bezdomovectví nebo bytové krize. Příkladem aktivismu vedeného touto cestou jsou squatterské akce, stávky nájemníků, akce proti vystěhování či obsazování veřejných prostranství. V našem projektu ho představovala maďarská organizace Á város mindenkié (Město pro všechny), která stojí na principu volného (avšak dobře organizovaného) sdružování lidí bez domova a jejich podporovatelů.

Hnutí zdola nefunguje pod záštitou žádné oficiální organizace nebo úřadu a zároveň nevytváří vnitřní mocenskou strukturu, která by určitým členům dávala větší pravomoci než jiným. Je tedy založeno na principu rovnosti a stejné možnosti účasti pro všechny. Jeho cílem je posílit sebevědomí lidí, kteří se do něj zapojí. Hnutí zdola nastoluje v diskuzích o bezdomovectví (a dalších společenských jevech) nová témata, přináší jiné úhly pohledu, než mají odborníci a politici. Může jít příkladem a být poučné pro další skupiny, co by se chtěly vydat cestou zdola – Á város mindenkié kupříkladu navštěvuje různé jiné evropské skupiny, včetně té naší, a sdílí s nimi zkušenosti. Hnutí zdola především vnáší politiku do společnosti a politizují to, co je vyhrazeno odborníkům.

3 – Divadlo utlačovaných je přístup, který vznikl v průběhu 70. let v Jižní Americe. Prostřednictvím divadelních postupů umožňuje lidem v obtížném sociálním postavení nově řešit konfliktní situace prostřednictvím jejich přehrávání. Kromě toho, že má terapeutický efekt, může být dobrým nástrojem politického a sociálního aktivismu.

Neziskové organizace se na rozdíl od hnutí zdola musí už při svém zřízení pohybovat v zákonem daných mantinelech a jejich manévrovací prostor dále omezuje systém financování. Jejich činnost je ale stejně různorodá jako v případě hnutí zdola a míra podřizování se přáním dárců taktéž.

Platforma pro sociální bydlení – příklad činnosti neziskové organizace, která se snaží prosazovat sociální bydlení

Cílem Platformy pro sociální bydlení, jedné z neziskových organizací, která se na našem diskuzním běhu podílela, je politické prosazování sociálního bydlení a výzkum, který naléhavou potřebu sociálního řešení bytové situace v České republice odborně odůvodňuje. Členové organizace se snaží argumentovat před politiky, podílejí se na přípravě návrhu zákona o sociálním bydlení, vymýšlí možné formy budoucí sociálně-bytové politiky. Platforma se zrodila z Národního setkání lidí žijících v sociálních bytech, které se uskutečnilo v roce 2012. V současné době má Platforma několik desítek členů, mezi nimi okolo dvaceti malých i velkých neziskových organizací. Lidé osobně dotčení nedostatkem bydlení s Platformou spolupracují – v Ostravě je to spolek AsLiDo, který mimo jiné hraje divadlo utlačovaných[3], v Brně a Praze pořádá Platforma pravidelná setkání aktivních lidí bez domova. Platforma zároveň tu více, tu méně úspěšně prosazuje možnost, aby se lidé bez domova mohli ve větším než symbolickém počtu (jeden hlas bez domova na dvacet úředníků nestačí) účastnit zásadních jednání a mohli tak sami prosazovat svoje práva a potřeby a poskytnout znalosti a zkušenosti, protože kdo je větším odborníkem na bezdomovectví než sám člověk bez domova?

Typologie organizací a hnutí podle míry zapojení lidí bez domova do jejich aktivit

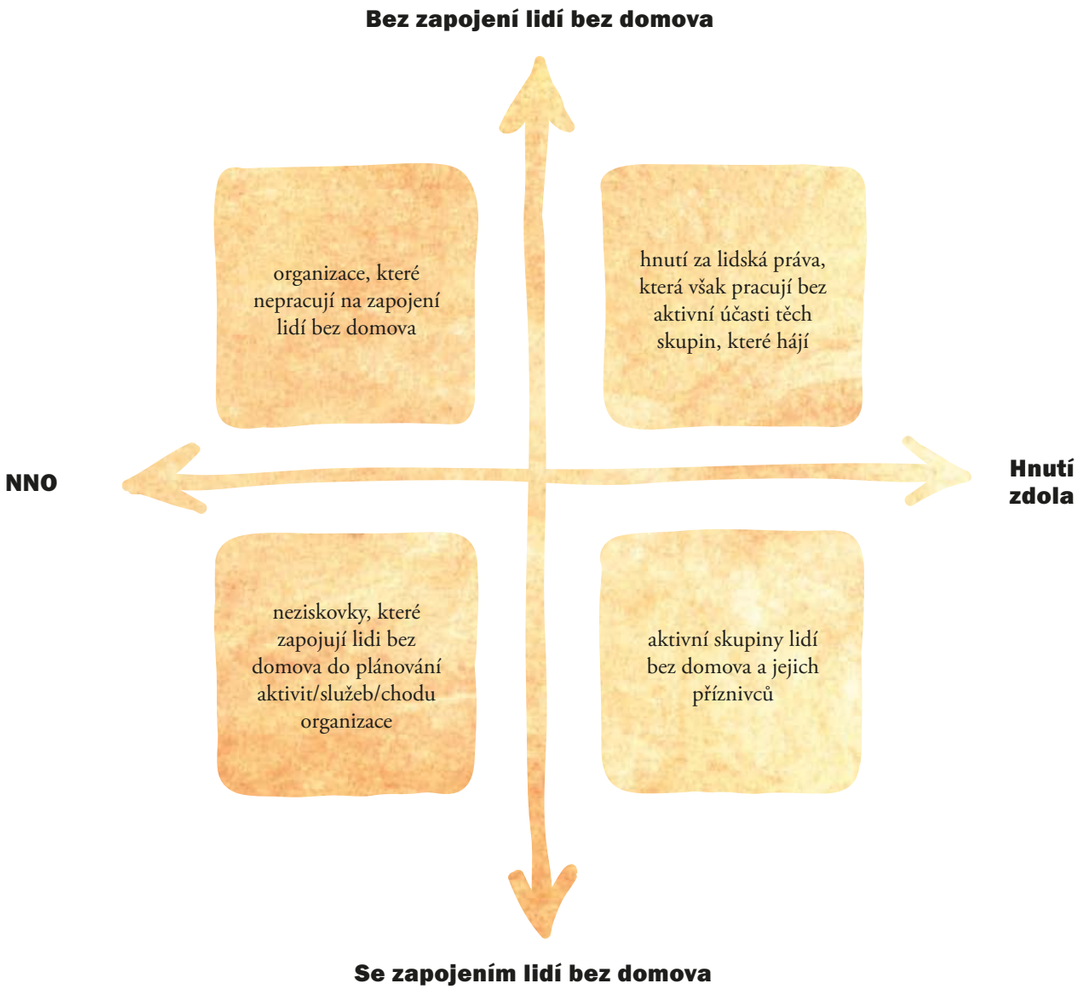

Organizace a hnutí, které se věnují problematice bezdomovectví, se liší mírou zapojení samotných lidí bez domova. Malá míra zapojení a nemožnost určovat podobu poskytovaných služeb nejsou jen problémem velkých hierarchicky uspořádaných organizací, ale i hnutí, která sice vznikají zdola, aby nějakým způsobem pomohla lidem bez domova, ale nijak je nezapojují. Příkladem může být uspořádání charitativní sbírky, kdy jsou lidé v nouzi pouze pasivními příjemci pomoci.

Spolupráci jsme se v průběhu projektu snažili navázat mezi skupinami v dolní polovině grafu, tedy těmi, které se ať už na základě volného, nebo úředně schváleného sdružování pokouší aktivně zapojovat lidi bez domova do svých projektů. Směrem k organizacím a volným skupinám v horní polovině grafu by měla směřovat zpráva o důležitosti zapojování lidí bez domova do prosazování jejich práv a příklady dobré praxe.

Diskuze o zapojování lidí bez domova do prosazování jejich práv opakovaně nastolovaly dvě otázky:

Proč by lidé bez domova měli mít vůbec zájem podílet se na aktivismu?

Ze zkušenosti zúčastněných vyplývá, že situace části lidí bez domova nemá řešení v rámci současného nastavení systému – nelze pro ně najít stabilní práci ani dostupné bydlení. To jim nemůže zaručit ani dobrovolné sdružování. V různých aktivních skupinách však mohou (znovu) nabýt pocitu vlastní důstojnosti, získat hlas a věnovat se smysluplné aktivitě. Účast ve skupině pomáhá kolektivně posílit sebevědomí účastníků, navázat nová přátelství.

Jak rozšířit řady aktivistů mezi osobami bez domova?

Jak rozšířit řady aktivistů mezi osobami bez domova, jak se vyhnout tomu, aby se případných jednání účastnili stále ti sami lidé, které dokážeme spočítat na prstech jedné ruky? Hrozí nebezpečí, že lidé se budou účastnit jen tak pro formu – bude jich málo. Je proto velice dobré, aby zástupce z řad lidí bez domova nebyl jednotlivec, ale zástupce vyslaný aktivní skupinou.

Doporučení pro praxi:

1. V množství je síla, to platí jak pro hnutí zdola, tak pro neziskový sektor. Pokud však nemá za lidi, kteří čelí bytové nouzi, mluvit pouze odborník nebo ostřílený aktivista, je potřeba zvýšit jejich zastoupení jak v diskuzích, tak i na nejrůznějších akcích. Hlas jednoho či dvou lidí bez domova se mezi deseti odborníky ztratí.

2. Přizpůsobit jazyk jednání: lidé, kterých se bytová krize týká, v řadě případů nerozumí navrhovaným řešením kvůli použitému jazyku. V účasti v diskuzích, jednáních či na plénech jim chybí odborná výbava. A nejen jim. Obsáhnout veškeré normy, předpisy, ekonomické poučky a vyjádření různých úředních orgánů je velmi složité pro kohokoli.

3. Čas a odměna: lidé bez domova za sebou nemají institucionální zázemí ani nebývají studenty s prostorem pro volnočasové aktivity. Zejména v momentě, kdy by se účastnili různých poradních jednání veřejných orgánů, měli by mít stejné podmínky jako placení experti. Jejich čas by měl být ohodnocen.

4. Je potřeba upozornit na šíři problému a začlenit i lidi, kteří nejsou přímo v bytové nouzi, ale hrozí jim (senioři, matky samoživitelky atd.). Vytvářet podmínky pro spolupráci mezi skupinami a spojovat se okolo silného společenského tématu – dostupného bydlení pro všechny.

5. Uzpůsobit techniky vyjednávání. Neměli bychom se automaticky přizpůsobovat technikám jednání a žargonu úřadů, kde není dán prostor těm, kterých se problém nedostatku sociálního bydlení nejvíce dotýká.

6. Nebát se. Vzájemně se posilovat!

Město pro všechny

Maďarskou organizaci zdola Á város mindenkié[4] (AVM), v překladu Město pro všechny, představily tři dámy bez domova, které doprovázel jejich „ally“. Toto anglické slovo znamená spojenec a v zhruba devadesátičlenné organizaci AVM působí takových spojenců osm. Spojenci jsou většinou studenti či absolventi sociálních věd, kteří využívají svoje zkušenosti k pomoci členům bez domova, a to především s organizací plén, veřejných vystoupení a dalších akcí. AVM vznikla z iniciativy spojenců a lidí bez domova, kteří se začali pravidelně scházet v roce 2009 v pracovních skupinách. Přestože AVM je volným dobrovolným sdružením, nechybí mu jasná organizační struktura. Ostatně v jednom z workshopů členky skupiny varují před špatně organizovanými setkáními bez pravidel. „Kdyby nebyla pravidla, některé členky a členové by se nedostali ke slovu. Nejprve vždy vyjadřují názor ženy, protože jsou ve společnosti běžně umlčovány,“ vysvětlila jedna z aktivistek.

Kromě ženské skupiny se lidé z AVM organizují ve dvou hlavních pracovních skupinách: jedna z nich se věnuje ochraně práv lidí žijících na ulici nebo v sociálních službách, druhá prosazuje dostupné bydlení. Mimo to v rámci AVM funguje akademie, která poskytuje lidem bez domova prostor pro další vzdělávání. O čerstvém dění na ulici i v parlamentu se mohou posluchači dozvědět prostřednictvím AVM rádia.

Řada lidí bez domova je v AVM aktivisty na plný úvazek, protože se schází dobrovolně a bez nároku na finanční odměnu téměř každý den v týdnu. Naštěstí mají pro svoje aktivity vhodný prostor, kde se mohou organizovat jen za malý poplatek. Jak se lidé bez domova do skupiny dostávají? Podle přítomných aktivistek a jejich spojence hraje velkou roli navázání prvotní důvěry. Řada lidí se k AVM připojila po dobré zkušenosti s programem Pouliční právník, v jehož rámci je poskytována na vybraných veřejných místech právní pomoc zdarma. Situace lidí bez domova je velice proměnlivá, proto aktivisté často stejně rychle odcházejí, jako přicházejí. V době jejich největšího zapojení poskytuje organizace podporu, zázemí a některým i rodinu, jak se přítomné návštěvnice ve své prezentaci svěřily.

4 – http://avarosmindenkie.blog.hu/

Jako doma – Homelike, o. p. s.

Obecně prospěšná společnost Jako doma (vznikla v roce 2012) si klade za cíl změnu společenského vnímání bezdomovectví. Především upozorňuje na genderový rozměr bezdomovectví a poskytuje podporu ženám bez domova. Ačkoli jsou ženy více než muži ohroženy chudobou, a tedy i ztrátou domova, ženské bezdomovectví je prozatím málo viditelný a tematizovaný fenomén. Jako doma ve spolupráci s Platformou pro sociální bydlení v minulém roce realizovala úspěšnou sérii diskuzí *Diskutujeme: O čem se zatím v oblasti bezdomovectví nemluví*, kde se povedlo zapojit lidi bez domova do diskuze o bezdomovectví.

Více o Jako doma včetně současných projektů naleznete na adrese jakodoma.org.

Jako doma –
Homelike, o. p. s.
Praha 2015